
DVOJE IDENTIČNIH
ROKOPISNIH LJUDSKOMEDICINSKIH BUKEV
»PREPIS« IN »ABSCHRIFT AL PREPESS«

MILAN DOLENC

V Ljubljanskem zvonu iz leta 1886 sem našel na str. 637 do 638 pripevek: »Slovenski rokopis s 1799. leta, Abschrift al Prepess.« To so bile rokopisne ljudskomedicinske bukve. Druge ljudskomedicinske bukve, ki jih hrani dr. Niko Sadnikar iz Kamnika, imajo naslov »Prepis nekaterih zdravil«; po moji oceni so iz začetka 19. stoletja, torej novejše.

V Ljubljanskem zvonu piše: »Ivan Lavrič, c. k. računski preglednik v Trstu, našel je v svojem rodnem domu v Dorencah pri Smledniku na Gorenjskem lepo pisano 67 strani obsežno knjižico, ki je poprej bila svojina njegovega deda Mihaela Lavriča. Doslej ni bilo še moči označiti, kdo bi bil preložil na slovenski jezik: Abschrift al Prepess nekaterih domazheh Arznij, katere so od tega uzheniga Arzata Philipa Hequeta ukep sbrane, poskushene, poterjene, ino na Svetlo dane, knuzu tem Ubogim kateri nesamorejo bolshih Arznij kupiti, al dobiti. Dva tala ima leta Abschrift al Prepess, tem prvim se govori od snotrainih, u tem drugim od sunainih Bolezhin, inu Ran Zhloveshkiga Trupla sa sleherna Bolesen, se snaide vezh sort Arznie, zhe ne pomagä ena nuzai to drugo al Treko

Misli pertem vendar srauen
de zhes Mozh te Smerti
nerasejo Roshe v Verti.«

Na drugi strani je Predgovor: »Na tega kater bo te Bukve nuzou ... (nečitljivo) se posnati Selsha, inu nuzei nobeniga poprei de ga dober posnash, sakei u nekatereh Selshah se znaide velik Strupa. Shkoraj ussaktero Selshe u enim Bolesni Nuzajo, snajo u tej drugi shkodvati.

Skoraj ussako Selshe je dvojnega Spola, namrezh: Shenskiga, inu Moshkiga, inu potem eden pred tem drugim vezh al pak mozhnejshi Mozh ima osraulati«.

Od str. 3 do 39 je »Ta prvi Tall«, obsegajoč npr.: »Od Bolesni te Glaue; Arznie kader Glava boli od mozhne mokrote teh Moshgan; Arznie sa Materniza; Arznie sa ta iste ... glauna Bolesen nadlega, kateri de bi bil ob Pamet priti, al zol sgube; Arznie sa pred Boshim Shlakam obvarvati«, itd.

Od 40. do 61. strani je »Drugi Tall od domazhih Arznij, ktere so nuzne sa unaine Bolesni, inu Rane na Rokah inu na Nogah«. Beremo na primer: »Arznie enimu Shvoh Glidu Mozh dati; Arznie sa svite inu spahniene Gilde; Arznie sa prebodene Kitte; Arznie kader Kitte same od sebe bolle«, itd.

Na str. 60 je zabeležno: »Laibach den 20 ten März 1799«. Od str. 62 do 67 je še »Register«, spodaj pa je podpis Ž. — b. Bukve so bile napisane kot je razvidno, v bohoričici.

Druge bukve, ki so iz Kamnika, imajo naslov »Prepis«. Tudi te so še pisane v bohoričici. So dobro ohranjene, preprosto vezane, imajo obrabljen mehak, temnorjav, skoraj črn ovitek, obsegajo 80 poglavij na 130 straneh, formata 19 × 12 cm.

Tudi te bukve imajo dva dela. V prvem piše o notranjih, v drugem pa o zunanjih boleznih in ranah. V glavnem obsega — razen zadnje strani — le prvi del, to je o notranjih boleznih v 79 poglavjih. »Druigi dejl od domazhjih sdravil ktere so nuzne sa vunaine bolesni in rane na rokah ino nogah«.

Naslov je na spodnjem delu predzadnje strani, na zadnji strani je 80. poglavje »Sdravila svah vudi mozh dati«. Na koncu strani je napisana št. 81, to je zadnje poglavje, ki pa ni napisano in se ne nadaljuje. Drugo poglavje obsega v prvih bukvah »Abschrift al Prepress« 21 strani. V teh istih je še »Register«, obsegajoč 5 strani.

Na prvi strani je naslov »Prepis«, nato pa piše dalje »Nekaterih domazhjih sdravil ktere so od vuzheniga sdravnika Filipa Heketa okup sbrane, poskushene, poterjene inu na svetlobo dane, k pridu ubogim ktere nesamorejo boljshih sdravil dobiti ali vkupiti.

Sa sleherno bolesen se snajdejo vezh sort sdravil. Kier ne pomaga eno, nuzej ta drugo ali tretje. Misli pa vendar srauen, de zhes mozh smerti ne rase selshe na semlji.«

»PREDGOVOR

na tega, kteri bo te bukve nuzal. Prisadevaj se posnati selshe in nenuzaj nobeniga poprej, de ga dobru posnash, ker v nekaterih selshah je veliku strupa«. Nadaljevanje je enako kot v prvih bukvah.

Na tretji strani se začne »Pervi dejl«, kjer je najprej »Od bolesne glave«. Naslednje poglavje je »Sdravila sa tiste kter pamet sgube«. 6. poglavje: »Kader je she kdo od boshjiga shlaka udarjen«. Sledijo »Sdravila sa omotizo; Sa teshke ozhil ktere so s kervio podplute ... in druge bolesni ozhi«. V 17. poglavju je »Od Bolesn vushes«, v 23. poglavju so »Sdravila sa nos«; 27. poglavje »Sdravila sa usta in Nos«, 28. »Sdravila sa mutifel (od nemškega Mundfeule)«. 35. poglavje opisuje »Od sob«. Nato so orisane bolezni grla. 41. poglavje je »Od pers ino pluzh«, 47. poglavje je zelo kratko in piše o boleznih srca, sledijo bolezni želodca, jeter, vodenice, vranice, črevesja, griža, glistavost. 65. poglavje je: »Sa pozhenega zhloveka, sa bolesni ledviz in mehurja, od shenskih bolesni, od merselze.« V zadnjem poglavju so opisana »Sdravila ktera purgirajo«.

Od 40. do 61. strani je »Drugi Tall od domazheh Arznij, ktere so nuzne sa unaine Bolesni, inu Rane na Rokah inu na nogah«.

Za primer navajam 52. člen: »Sa grishenje po Zhevih. Tri Urshah so, is katerih grishenje po zhloveku pride: Pervizh is merslih mokrot, drugizh od sapertih vetrov in Tretjizh od shousha. Pervu urshah se samerka, kir le na enem mestu grise. Ta drugi se prestaula. Ta tretji se samerka, kader mراسي inu zhloveka omedleuza dela. Sa usakteri urshah so druge Sdravila.«

28. člen: »Kader grise is merslih mokrot. Purgiraj, klistiraj, pushej (op. puščati kri), zhe to ni pomagalo, usemi noter sa vun metati skus vusta. Vezh bartov popi eno zhlizo vina, s kerim so se suhe olupki

od pomaranž kuhali, ino zhes pol povrele. Popi en glash prav vrozgha vina kateriga si po pred en Mushkat Orh sribov, ino en mal zukra djal. Hmalu eden sa drugim 3 glashe spi, pol pa urozhe vode.

Versi shive vogle v en glash vina, prezedi, ino gorku popi in se odeni. Eni so nevidiozh volousku blatu preshali, ino tisti soft na eni gorki rezhi popili, ino she bol oprauli (op. t. i. drekapoteka).

Klistiranje sato grishenje je prav dobru, kadar je narejenu is Medeno in orehouga Vola (op. olja).«

Ko sem primerjal oba rokopisa, sem ugotovil, da je prvi rokopis tisti, ki je omenjen v Ljubljanskem zvonu. Razvidno je, da sta oba prepisana iz starejših bukev, ki jih je iz nemščine prevedel Haket. Dr. Niko Sadnikar je ugotovil, da je bil Haket ranocelnik iz Tunjic pri Kamniku. Sam priimek pove, da je francoskega izvora, verjetno so njegovi predniki (oz. on sam) prišli k nam v času Napoleona.

Rokopisa sta zanimiva še z drugega gledišča. Po mojih ugotovitvah sta bili dve glavni središči, kjer so pisali podobne ljudskomedicinske bukve. Prvo in starejše področje je bivša avstrijska Koroška, tj. del današnje avstrijske Koroške. S tega področja so tudi prve slovensko pisane ljudskomedicinske bukve iz leta 1750. Drugo, novejše središče, iz katerega je večje število takih bukev, je predel med Škofjo Loko in Rovtami nad Logatcem. Iz tega središča so najstarejše bukve iz konca 18. stoletja, največ pa je prepisov iz bukev, ki so bile napisane leta 1810. Napisal jih je Pavel Lipič, kmet iz Bodovelj nad Škofjo Loko. Te so bile predloga — po doslej zbranih podatkih za 42 drugih bukev.

Ni mi uspelo ugotoviti, kaj je imel Haket za predlogo; vsekakor pa ni imel nobene izmed omenjenih; prav zaradi tega so te bukve nekaj posebnega.

Milan Dolenc

"PREPIS" AND "ABSCHRIFT AL PREPESS" —
TWO IDENTICAL MANUSCRIPT BOOKS OF POPULAR MEDICINE

The author compares two manuscript booklets containing instructions for treating various diseases, which date from the beginning of the 19th century. Such booklets used to be propagated by copying. There were two centres where books of popular medicine used to be written in Slovenia. One was in Carinthia, and the first book written there in the Slovene language dates from 1750. The second centre covered the area between Škofja Loka and Rovte above Logatec. The oldest books written here date from the end of the 18th century and the majority were copies of a book written in 1810 by a peasant called Pavel Lipič, from the village of Bodovlje above Škofja Loka. The manuscripts presented here, however, are recent finds and were not copied from any known originals. Therefore the author considers them a specialty of their kind.